

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی نقوش اصیل و رنگ‌های آن در سوزن‌دوزی بلوچ

شهرستان ایرانشهر از توابع استان سیستان و بلوچستان

نجما دولتی*، مرضیه انصاری^۱

۱. گروه هنر، آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران قم، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، قم ایران، najmadolati@gmail.com

۲. گروه هنر، آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران قم، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، قم، ایران

۳. گروه هنر، آموزشکده فنی و حرفه‌ای دختران قم، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، قم، ایران

چکیده

سوزن‌دوزی از رایج‌ترین و درعین‌حال شاخص‌ترین هنرهای متداول در میان زنان قم بلوچ است که علی‌رغم برخورداری از شهرت فراوان در اغلب پژوهش‌های انجام‌شده در این عرصه کمتر به نقوش اصیل آن پرداخته شده است. با توجه به این که بلوچ‌ها، بخش جدایی‌ناپذیر از ملیت ایرانی بوده و این مردم دلاور در طول سالیان متمادی به پاسداری از میراث فرهنگی و ارزش‌های گروهی و ملی خود به شدت اهتمام ورزیده است. تلاش بلوچ‌ها در حفظ پوشاک محلی خود با نقوش اصیل را می‌توان از مصادیق توجه به ارزش‌های ایرانی و ملی دانست.

به نظر می‌رسد که یکی از راه‌های شناسایی و ویژگی‌هرقومی مطالعه پوشاک آنهاست. پوشاک سنتی در هر جامعه‌ای می‌تواند نشان‌دهنده هویت و فرهنگ آنان باشد. پوشاک سنتی بلوچ به دلیل کاربرد فراوانش از ارزشمندترین سرمایه‌های فرهنگی قوم بلوچ است. این تحقیق باهدف تبیین و نمایاندن هرچه بهتر سوزن‌دوزی بلوچ در شهرستان ایرانشهر و نقوش اصیل آن با عناصر طبیعت صورت پذیرفته است.

روش حل این پژوهش مبتنی بر شیوه توصیفی تحلیلی بوده و جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای، اینترنتی، میدانی و مصاحبه با چند تن از بانوان خیره سوزن‌دوز بلوچ انجام پذیرفته است.

مهمترین وجه اشتراک نقوش سوزن‌دوزی بلوچ هندسی بودن آن‌هاست. بررسی نقوش بلوچ بیانگر آن است که هنرهای بومی و اصیل با ساختار انتزاعی و نمادین می‌تواند در طیفی بسیار وسیع در خدمت هنرهای امروزی باشند. نقوش سوزن‌دوزی بلوچ که از فرایند تاثیرگذاری از نسل‌های مختلف طی قرون متمادی به دست آمده و به امروز منتقل شده اند که می‌توان آن‌ها را به عنوان عنصری قوی در ترکیب بندی آثار طراحی لباس و لباس عموم مردم در داخل کشور قرار داد.

واژه‌های کلیدی: سوزن‌دوزی، دوخت بلوچ، نقش اصیل، رنگ، ایرانشهر.

مقدمه

در هنرهای ایرانی نقوش تزئینی همواره بخش اصلی هنرهای ایرانی را تشکیل داده و در طول زمان بر اساس باورهای هنرمندان دچار تغییر و قطور شده است. بر این اساس پوشاک و پارچه نیز در طی قرون

متممادی با تغییرات و تزیینات مختلف، شکل تازه‌ای به خود گرفته و در قالب هنر رودوزی، تنوع بسیاری در شکل ظاهری پوشاک و سایر منسوجات به وجود آمده است. یکی از شاخص‌ترین رودوزی‌های ایران، هنر سوزن‌دوزی بلوچ می‌باشد؛ که دربرگیرنده یا ترجمان تصویری مفاهیم و مضامین اعتقادی، محیطی و فرهنگ بوده و به‌نوعی هویت مردمان این سرزمین به حساب می‌آید که از دیرباز زینت‌بخش پوشاک زنان بلوچ بوده است. این هنر در بیشتر در منطقه بلوچستان کمابیش در بین خانواده‌ها از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد (برفر، محمد، ۱۳۹۸: ۵۹).

حضور اقوام ایرانی در سرزمین ایران، این کشور رابه یکی از غنی‌ترین مراکز فرهنگی جهان تبدیل کرده است. نقوش سوزن‌دوزی بلوچ گرچه در ظاهر به‌گونه‌ای، اشکال منظم هندسی را بر روی پارچه نقش می‌بندد غالباً از میان عناصر محیط زندگی آنان برگرفته شده است. سوزن‌دوزی بلوچ یکی از معروف‌ترین سوزن‌دوزی‌های ایران است که در نهایت ظرافت و دقت انجام می‌گیرد و شاید قدمتی به قدمت قوم بلوچ داشته باشد (گلناز، کشاورز و همکاران، ۱۳۹۸: ۳-۵).

هدف از این پژوهش بازنگری به سوزن‌دوزی بلوچ و بررسی و بر شناخت بهتر سوزن‌دوزی بلوچ به‌خصوص نقوش اصیل آن در شهر ایرانشهر از توابع استان سیستان و بلوچستان و کاربرد آن در لباس زنانه و لباس اجتماع است؛ زیرا متأسفانه در لباس‌های داخلی کمتر اثری از نقوش اصیل ایرانی به چشم می‌خورد. استفاده از نقوشی که هیچ‌گاه هم‌خوانی با فرهنگ ما ندارد، رو به فزونی نهاده و گسترش آن‌ها در آینده‌ای نزدیک منجر به حذف نقوش اصیل و سنتی از جامعه خواهد شد. ادامه این روند شاید به فراموشی سپردن نقوش اصیل را دربر داشته باشد، گرچه یک جنبه هنر به‌روز بودن آن است و وفق دادنش با هنر روز، اما این جنبه می‌تواند با اندیشه، حفظ نقوش و با در نظر داشتن اصل آن‌ها همراه باشد. با توجه به مسائل گفته‌شده و نبودن مستندات که به‌طور جامع و گویا به نقوش سوزن‌دوزی پرداخته باشد، به‌گونه‌ای که برای افراد ناآشنا با این هنر قابل درک باشند و همچنین مهجور ماندن این هنر ارزشمند که در حد لازم به آن پرداخته نشده است از علل انتخاب این موضوع بوده است. علی‌رغم تغییرات پوشاک در سال‌های اخیر که عمدتاً متأثر از وقایع اجتماعی متفاوت بوده پوشاک مردم بلوچ ایرانشهر تغییرات بسیار کمی پذیرفته و توانسته نقوش اصیل خود را حفظ کند؛ که این نشان از تلاش بلوچ‌ها برای حفظ هویت ایرانی و میراث فرهنگی، سبب ماندگاری این پوشاک تا دوران معاصر بوده است. قوم بلوچ را می‌توان یکی از اقوام اصیل ایرانی دانست که ادامه‌دهنده زندگی دام‌پروری و عشایری در ایران بوده‌اند. هنرهای گوناگون در میان این قوم رایج است که مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان هنر سوزن‌دوزی دانست. این هنر با نقوش اصیلش نمایشگر پیشینه زندگی عشایر قوم بلوچ و همانند دیگر هنرهای عشایر ایران از بعد بسیار بالایی برخوردار است.

مطالعه و پژوهش در رابطه با طرح و نقوش هندسی از دیرباز مورد توجه پژوهشگران بوده که در قالب کتب، مقالات علمی و پایان‌نامه‌ها منتشر و موجود می‌باشد. در دهه اخیر مطالعات و بررسی‌های علمی و در رابطه با

نقوش سوزن‌دوزی بلوچ افزایش نسبی داشته اما باوجود این خلأهایی که در ابعاد مختلف این هنر احساس می‌شود. سوزن‌دوزی بلوچ از رایج‌ترین و درعین‌حال شاخص‌ترین هنرهای متداول در میان قوم بلوچ است که علی‌رغم برخورداری از شهرت فراوان در اغلب پژوهش‌های انجام‌شده در این عرصه کمتر به نقوش اصیل آن پرداخته شده است. از میان عمده پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص سوزن‌دوزی بلوچ می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

شه بخش (۱۳۸۴) به‌صورت مختصر در مقاله‌ای با عنوان نقوش تزیینی بلوچ ضمن طبقه‌بندی نقوش سنتی بلوچ به انسانی، حیوانی، گیاهی و هندسی تعدادی از نقوش بلوچ را معرفی نموده است. خواهران دکایی (۱۳۸۵) در مقاله خود با عنوان هنر سوزن‌دوزی زنان بلوچ به بررسی و روش کار با ابزارهای مورد استفاده در این هنر، به وجه اشتراک و اختلاف سوزن‌دوزی ایران و پاکستان پرداخته. جواد آویشی (۱۳۹۱) در مطالعه ساختار سجاده‌های (معاصر) سیستان و بلوچستان به پژوهش‌های سجاده‌های معاصر سیستان و بلوچستان از نظر طرح و نقش آن‌ها و نقوش؛ نقش آن‌ها را طبقه‌بندی نموده است. موسوی حاجی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن‌دوزی زنان بلوچ» به ساختار صوری حاکم بر نقوش و جنبه‌های ارتباطی ساختار نقوش با عناصر طبیعت پرداخته و آن‌ها را تحلیل کرده‌اند. خانم گلناز کشاورز در سال (۱۳۹۵) در مقاله نسبت نشان فرهنگی و سوزن‌دوزی بلوچ خود به هویت و نشان فرهنگی مردم بلوچ و نقش هویتی آن‌ها پرداخته است. مینا شیروانی و دوستانش در سال (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان بررسی انسان‌شناختی کلیپورگان «سراوان» به بررسی فهم نقوش سفال «کلیپورگان» از دیدگاه فرهنگ تو جامعه و آفریننده‌هایش پرداخته‌اند.

باوجود مقالات و پایان‌نامه‌های متعدد در این زمینه هیچ‌گاه صحبتی از نقوش اصیل سوزن‌دوزی بلوچ در شهر ایرانشهر نبوده عمده پژوهش‌های صورت گرفته به شیوه تهیه محصولات سوزن‌دوزی و مواد و ابزار آن‌ها و جنبه کاربردی آثار سوزن‌دوزی پرداخته است.

سوزن‌دوزی این هنر پرجذبه را نمی‌توان به زمان خاصی اختصاص داد، اما اگر بخواهیم زمان به فعلیت رسیدن آن را بررسی کنیم، شاید در حدود ۱۰۰ یا ۳۰۰ سال پیش از اسلام و آمدن اسلام به ایران مربوط باشد؛ به اعتقاد پژوهشگران بر اساس شواهد موجود، نقوش سوزن‌دوزی بلوچ قرابت و نزدیکی زیادی با نقش سنگ‌نگاره‌های پیش از تاریخ دارد که همین قدمت سوزن‌دوزی باعث گردیده بر جذابیت و اعتبار این هنر رمزآلود بیفزاید. سوزن‌دوزی آن‌چنان با زندگی بلوچ آمیخته که در هر جای سوزن‌دوزی را با زنان بلوچ و زن بلوچ را با سوزن‌دوزی می‌شناسند و شهرت آن حتی فراتر از مرزها رسیده است. به‌طوری که حتی نتوانسته به رموز آن پی ببرند، اما از همان ظاهر زیبا مجذوب آن می‌شوند و آنچه مسلم است، این است که این دوخت از اوایل صدر اسلام در میان بلوچ رایج و در دوره مغول و بخصوص تیموری و صفوی این هنر از رواج کامل

برخوردار است. در آثار مکشوفه بر روی سفالینه‌های مربوط به هزاره پنجم و ششم قبل از میلاد اشکال هندسی مشابه نقوش دست زنان بلوچ دیده می‌شود (هنرمند، روپا، ۱۳۹۸: ۵).

شکل ۱: نمونه‌ای از سفال فلات مرکز ایران با نقوش هندسی مشابه نقوش سوزن‌دوزی بلوچ هزاره چهارم قبل از میلاد (گلناز، کشاورز، ۱۳۹۵، ۱۷).

جغرافیای ایرانشهر

با توجه به اینکه منطقه ایرانشهر یکی از مراکز مهم تولید محصولات سوزن‌دوزی است و تعداد زیادی زنان بلوچ ساکن در این منطقه به فعالیت اقتصادی مشغول‌اند. شهر ایرانشهر برای انجام این پژوهش مکان مناسبی به نظر می‌رسید. گزارش‌های ارائه شده در خصوص جمعیت شاغل در این بخش از نبود آمار دقیق و مطمئن در این زمینه حکایت دارد. جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش و تهیه عکس‌های لازم با مراجعه مستقیم به زنان خیره سوزن دوز در منطقه ایرانشهر صورت گرفت. نمونه‌های مورد بررسی به روش نمونه دوخت از میان دوخت‌های اصیل در این محصولات برای پاسخ گفتن به سؤالات پژوهش انتخاب شد. به سبب نبود تحقیق مستقل در زمینه نقوش اصیل سوزن‌دوزی شهرستان ایرانشهر و محدودیت منابع مکتوب در این زمینه و از سوی دیگر با توجه به هدف تحقیق که در آن تلاش شده بر اصالت نقوش و دقت در پژوهش مدنظر بود، ارجاع تصاویر مقاله به منابع مکتوب امکان‌پذیر نشده و بیشتر با تکیه بر یافته‌های میدانی و شواهد موجود صورت پذیرفته است. اگر در مورد جغرافیای ایرانشهر بخاهیم صحبت کنیم، ایرانشهر یکی از شهرهای استان سیستان و بلوچستان است که نام پیشین آن پهره بوده است. این شهر در مرکز بلوچستان ایران قرار دارد. شهرستان ایرانشهر با مساحتی بالغ بر ۳۰۲۰۰ کیلومتر مربع و با ارتفاع متوسط ۵۹۱ متر از سطح دریا در فاصله ۳۴۵ کیلومتری استان سیستان و بلوچستان واقع و ۱۵ درصد وسعت استان را به خود اختصاص داده است و آب و هوای گرم و خشک دارد، همچنین سومین شهر پرجمعیت استان می‌باشد.

کهن‌ترین منابعی که از ایرانشهر نامی به میان آورده‌اند، منابع تاریخی یونانی و لاتین می‌باشند که در آن‌ها از شهر پور، به‌عنوان پایتخت ساتراپی اصلی، گلدوزی نام برده‌اند. ساتراپی نامی است که یونانیان به‌طور کلی به شهربانی‌های مختلف شاهنشاهی هخامنشیان اطلاق کرده‌اند. از دیگر نام‌هایی که در تاریخ به این شهر از

بلوچستان اطلاق می شده است می توان پره، پهره و معرب آن فهره را نام برد. در این منطقه می توان آثاری از اولین سکونت های بشر را یافت. سایت های باستانی مانند بمپور و خوراب و اسپیدژ و غیره، از جمله این مکان ها هستند. همچنین، وجود قلعه های متعدد در این شهرستان از رونق و اهمیت آن در ادوار گوناگون می دهد. مردم این منطقه از کشاورزی، دامداری، صیادی، صنایع دستی و سوزن دوزی و تجارت امرارمعاش می کنند. مردم این منطقه اکثراً درون گرا بوده اما فرهنگ عشیره ای، آن ها را به هم متعهد و همبسته می کند. همچنین، درصد بالایی از جمعیت مناطق روستایی ایران شهر را عشایر تشکیل می دهند که عموماً در سیاه چادرها و کپری های ساخته شده از شاخ و برگ نخ خرما زندگی می کنند و همچنین زبان مردم این منطقه بلوچی بوده که در مناطق مختلف با گویش های مختلف رواج داشته و مانند زبان های گلیکی و کردی، ریشه پهلوی دارد. بدون تردید مهم ترین و مشهورترین صنایع دستی ایران شهر سوزن دوزی است که دارای شهرت جهانی می باشد. شهرستان ایران شهر واقع در بلوچستان در سال ۱۳۹۷ به عنوان شهر ملی سوزن دوزی ثبت شده است (سجادی، بتول السادات، ۱۳۹۹).

جایگاه زنان بلوچ در ایران شهر

به طور کلی، وظایف زنان بلوچ را مواردی چون تربیت و نگهداری کودکان، پخت و پز، نظافت خانه، دوخت و دوز، سوزن دوزی، گلیم بافی و... شامل می شود. قسمت اعظم وقت زنان بلوچ پس از رسیدگی به امور خانه صرف تولید سوزن دوزی های اصیل و فاخری می شود که روی لباس های زیبای آن ها خودنمایی می کند. البته باید توجه داشت که موقعیت اجتماعی زنان، میزان ثروت خانوادگی یا تعلق آن ها به یک ذات نیز بر شیوه زندگی آن ها تأثیر قابل توجهی داشته و به این ترتیب زنان، متعلق به ذات های بالا از انجام بسیاری از این امور معاف اند. امروزه، با گسترش پیشرفت های صنعتی و اقتصادی و افزایش تحصیلات عالی در میان زنان بلوچ، بانوان تحصیل کرده بلوچ عهده دار و وظایف اجتماعی متعددی نیز هستند (قاسمی، مرضیه و همکاران ۱۳۹۲: ۶۵).

هنر سوزن دوزی زنان ایران شهر

هنر سوزن دوزی یا دوخته دوزی آراستن پارچه های ساده به وسیله نگاره های چشم نواز و تبدیل آن ها به منسوجاتی با رنگ های متنوع و جذاب است. این هنر در میان بسیاری از اقوام و طوایف جهان مرسوم است. سوزن دوزی در اصطلاح محلی در ایران شهر «سوچن دوزی» نیز گفته می شود که از اصیل ترین هنرهای رایج در میان اقوام بلوچ است، اما به رغم اصالت چشمگیر و قابل ملاحظه این هنر باید خاطر نشان ساخت که به دلیل فقدان مطالعات مستمر و در دسترس نبودن منابع تاریخی بررسی پیشه سوزن دوزی بلوچ ایران شهر به راحتی امکان پذیر نیست با وجود این می توان گفت سوزن دوزی با صنعت تولید ابریشم رابطه ای مستقیم دارد و قراین تاریخی مبین آن است که در گذشته پرورش کرم ابریشم در بلوچستان معمول بوده و تجارت ابریشم بازار گرمی داشته است (ناصر، ذبیح الله، ۱۳۴۵: ۳۷). امروزه هنر سوزن دوزی در بین بیشتر زنان بلوچ رواج دارد و در اکثر مناطق بلوچستان تولید محصولات سوزن دوزی متداول است. از مهم ترین آن ها می توان به

سوزن دوزی ایرانشهر اشاره کرد. ویژگی‌های مشترکی نیز در نگاره‌های سوزن دوزی کلیه این مناطق قابل مشاهده است که شاخص‌ترین آن‌ها نقش‌های هندسی و خطوط شکسته است و خطوط منحنی و دایره در سوزن دوزی بلوچ به‌ندرت مورد استفاده قرار می‌گیرند. با توجه به ویژگی‌های اغلب سوزن دوزی بلوچ این نقش‌ها را می‌توان از نقوش اصیل آن‌ها دانست و این نقش و نگاره‌ها را هم می‌توان در موضوعات زیر جستجو کرد.

۱- عناصر طبیعت:

تجلی شکل‌های ساده و درشت طبیعت پیرامون، در آثار هنری اقوام بلوچ انعکاس گسترده‌ای یافته است. طبیعت خشک کویری کوه‌های بلند و سخت، طوفان‌های شدید شن و سختی معیشت کشاورزی. در طول تاریخ موجب شده است تا خشونت فرم‌ها و زاویه‌های بیشتر در هنر این اقوام مخصوصاً سوزن دوزی تجلی پیدا کند (افروغ، محمد، ۱۳۸۸: ۸۲). در این نقوش مثلث و زاویه اساس نقش‌ها را تشکیل می‌دهند. نگاره‌های گیاهی و حیوانی از مهم‌ترین عناصر مورد استفاده هستند که بازتاب فرهنگ کشاورزی، عشایری و دام‌پروری است. نکته درخور توجه در هنر سوزن دوزی بلوچ، نگاه متفاوت هنرمند خالق نقش‌ها به پدیده‌های طبیعی و اشیای پیرامونش است. اگرچه هنرمند همواره در الهام‌گیری نقوش به این منابع توجه دارد، اما هیچ‌گاه هنر خویش را تنها به واسطه تقلید از صور بیرونی طبیعت تنزل نمی‌دهد، نقوش را در ذهن می‌پروراند و با بیانی نمادین در قالب ساختار بصری شایسته تأملی ارائه می‌دهد (همان).

۲- موضوعات ذهنی و تخیلی:

تخیلات و آرزوها منشأ بخش دیگری از نقش‌های سوزن دوزی هستند.

۳- نقش‌های هندسی:

نقش‌های هندسی بیشترین کاربرد را در سوزن دوزی زنان بلوچ دارد، به گونه‌ای که هماهنگی حاکم بر نقوش سوزن دوزی تا حد زیادی مرهون تناسبات سنجیده میان تعداد بی‌شماری از عناصر هندسی بنیادین مانند مثلث، مربع، لوزی و نظایر آن دانست. این نقش‌ها را می‌توان در دیگر هنرهای سنتی مانند سفال‌گری، زرگری و دیگر موارد مشاهده کرد. تنوع به‌کار رفته در این نقوش بسیار زیاد است و در عین سادگی بسیار زیبا و جذاب است. نمونه‌هایی از نقش‌های اصیل ایرانشهر و مواد و ابزار آن‌ها را در تصاویر مشاهده خواهید نمود.

مواد و ابزار سوزن دوزی در ایرانشهر

از آنجا که برای ایجاد هر هنری نیاز به مواد اولیه است، سوزن دوزی نیز به‌عنوان یک هنر به مواد اولیه نیاز دارد. برای طرح سوزن دوزی از پارچه و نخ‌های رنگی استفاده می‌شود. ابزارکار سوزن دوزی بسیار ساده و عبارت‌اند از سوزن، انگشتانه، پارچه و نخ (فروغی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳۳).

۱- سوزن:

سوزن که در اصطلاح محلی به آن سوچَن دوزی می‌گویند. نقش مهمی در هنر سوزن‌دوزی دارد و اندازه و نوع آن به نوع کار، دوخت و پارچه بستگی دارد و از آنجا که نقش‌ها باهم تفاوت دارند، سوزن نازک و ضخیم استفاده می‌کنند. هر چه سوزن نازک‌تر باشد، بهتر می‌تواند به ظرافت کار کمک کند (همان).

۲- انگشتانه

انگشتانه برای حفاظت از انگشت و بیشتر توسط سوزن دوزان خبره استفاده می‌شود؛ زیرا آن‌ها بسیار سریع عمل می‌کنند و همین سرعت باعث می‌شود که سوزن دوز کار خود را به سرعت انجام کند (همان).

۳- پارچه

پارچه مورد استفاده در سوزن‌دوزی باید تار و پود مشخص داشته باشد زیرا زنان بلوچ نقشه‌ای در دست ندارند و باید آن را با شمارش تاروپود پارچه مشخص کنند. در این میان پارچه شش‌تاری بهترین پارچه برای این کار است. چون تاروپودی مشخص دارد (خاموشی، زهرا، ۱۳۷۸: ۷۷).

شکل ۲: پارچه شش‌تاری (آسیه، پیرک زهی، ۱۴۰۰، بانوی سوزن‌دوز بلوچ)

۴- نخ

نخ از نوع ابریشم مصنوعی که امروزه به صورت کاموهای نازک هستند، پنبه و برحسب امکانات سوزن‌دوز، نخ دمسه (D.M.C) فرانسه که به عنوان مرغوب‌ترین است تهیه می‌شود (یاوری، حسین وهمکاران، ۱۳۹۴: ۵۷).

شکل ۳: تصویر نخ (لعیا، کرد، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز ایرانشهری)

همان‌طور که گفته شد یکی از ابزار و وسایلی که برای تهیه سوزن‌دوزی استفاده می‌کنند نخ است که این نخ‌ها از رنگ‌های شاد و متنوع هستند؛ که جهتی را ایجاد می‌کند و این امر به گردش چشم بیننده در درون کادر با ریتم‌های هارمونی مناسب کمک می‌کند و بر زیبایی آثار نقش می‌افزاید. حتی در پارهای از مواقع به‌وسیله رنگ‌های همسان یا هم‌خانواده این کار حاصل می‌شود. بارزترین عنصر در این هنر رنگ است. در اولین نگاه هم‌نشینی رنگ‌هایی شاد یا کنتراست شدید، در این آثار به چشم می‌آیند که جلوه خاصی به آن بخشیده است. تنوع رنگ و کنتراست دو ویژگی عمده در سوزن‌دوزی به شمار می‌آیند. شاید بیش از هر چیزی دلیل به‌کارگیری چنین رنگ‌هایی را باید در طبیعت و فرهنگ منطقه‌ای جستجو کرد که زادگاه این هنر است. باید در نظر داشته باشیم که انتخاب و به‌کارگیری رنگ‌ها در سوزن‌دوزی کاملاً حسی، غریزی و تجربی است (دل‌اورنقابی، وجیه و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۸-۴۹).

رنگ‌های اصیل به‌کاررفته در سوزن‌دوزی زنان بلوچ ایرانشهری شامل شش رنگ است. هرچند که در میان زنان بلوچ از قدیم به هفت‌رنگ رایج است و دوختی که این رنگ‌ها را در خود دارد، دوخت هفت‌رنگ می‌گویند. دلیل این موضوع هنوز شناخته نشده و شاید در دوران کهن یکی از رنگ‌های حذف‌شده است. این شش رنگ، رنگ‌های اساسی دوخت سنتی و اصیل این منطقه را تشکیل می‌دهند که شامل: قرمز، سبز، قهوه‌ای تیره، سیاه، سفید و آبی می‌باشند. ۸۰ درصد طرح اولیه بلوچی بارنگ قرمز انجام می‌شود. درواقع شالوده و اساس طرح اولیه عمدتاً بارنگ قرمز شروع شده و بعد از کشیدن طرح اولیه همچون نقاشی با شش رنگ دیگر پر می‌شود. نمونه‌ای از رنگ‌های طبیعی که در رنگرزی نخ‌ها سوزن‌دوزی به کار می‌رود را در اینجا می‌آوریم. قهوه‌ای که در زبان بلوچی به آن (سُهر) می‌گویند، از پوست گردو و تیتک نوع سنگ‌مگنزی گرفته می‌شود. رنگ قرمز که در زبان بلوچی به آن (زرد) می‌گویند، از پوست انار تهیه می‌شود. سرمه‌ای یا آبی که زنان این منطقه به آن (نیل) می‌گویند و از برگ گیاه ایندگو، یک گیاه صحرایی در بلوچستان است به دست می‌آید.

زنان بلوچ ایرانشهری با استفاده از این نخ‌ها با رنگ‌های بسیار زیبا روی پارچه جامه خود نقش‌هایی بسیار زیبا می‌آفرینند که این نقش‌ها را از نقوش اصیل این منطقه می‌دانند (بتول السادات، سجادی، ۱۳۹۹).

نقوش سوزن‌دوزی و اصیل در ایرانشهر

سوزن‌دوزی بلوچ یا بلوچ‌دوزی، هنر اصیل و ریشه‌دار در میان اقوام بلوچ است. زن بلوچ، ایرانشهری، جیب‌ها، سرآستین و پیش‌سینه جامه بلند خود را بنا به رسمی دیرینه با تکه‌های سوزن‌دوزی شده، آراسته می‌کند و پایبندی به این پوشش سنتی دارد. سوزن‌دوزی به شیوه قدیمی و اصیل و با دست و سوزن نخ صورت می‌گیرد و دختران به‌طور معمول از همان کوچکی با این حرفه آشنایند و همگی در کنار آموختن اصول خانه‌داری، ملزم به فراگیری آن نیز هستند. زنان بلوچ این هنر را سفارش نیاکان و اجداد خود می‌دانند و این هنر آن‌چنان به مرور ایام زندگی و سنن بلوچ درآمیخته که جز زندگی آن‌ها محسوب می‌شود. نقوش سوزن‌دوزی، برگرفته از عادت‌ها و رسوم و عقاید این مردم تحت تأثیر طبیعت خشن منطقه است. خط‌ها صاف و شکسته‌اند و خطوط منحنی به‌ندرت دیده می‌شود. این نقوش بسیار متنوع هستند و معمولاً در هر قطعه سوزن‌دوزی به‌طور منظم تکرار می‌شوند. روش کار این‌گونه است که ابتدا پارچه‌ای را که برای سوزن‌دوزی نیاز دارند خریداری نموده آن را به‌صورت قطعه‌های مناسب کار درمی‌آورند و طرح کلی را به‌صورت ذهنی و مستقیماً روی پارچه اجرا می‌کنند. در سوزن‌دوزی بلوچ نقوش، بر اساس شمارش تاروپودهای پارچه سوزن‌دوزی می‌شود. در نتیجه هر قدر پارچه بافت ظریف‌تری داشته باشد تاروپود آن به هم فشرده‌تر است و سوزن‌دوزی ظریف‌تر و پرکار خواهد شد. نقش‌مایه‌ها برای سوزن‌دوزی بلوچ بیش از هفتاد نوع شناسایی شده است؛ که هر کدام نام خاصی دارد. این پژوهش با هدف به بررسی نقوش اصیل سوزن‌دوزی بلوچ در شهرستان ایرانشهر پرداخته و نقوش اصیل با نام بومی این منطقه مورد بررسی قرار گرفته شده است.

همان‌طور که گفته شد نقوش عامیانه بلوچ پیچیدگی و ابهامی ندارد. نقش‌ها از تشکیل خطوط شکل می‌گیرد. خطوط هندسی، سه‌گوش، چهارگوش و خطوطی که با تلفیق یکدیگر چندضلعی می‌شود و با تداخل اشکال در یکدیگر طرح‌های مختلفی را می‌سازند (کرد، لعیا، ۱۴۰۰).

نقوش اصیل سوزن‌دوزی بلوچ در ایرانشهر را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد. نقوش ساده خطی و نقوش حاشیه‌ای؛ که نقوش ساده خطی نقوش بسیار ساده با شمارش ۲ تا ۳ تار از پارچه هستند. ابتدا این نقوش را دور تا دور کار به حالت خطی سوزن‌دوزی می‌کنند به صورتی که اگر یقه‌گرد یا خشت باشد با این نقوش خطی ساده طرح مشخص می‌شود و سپس از نقوش حاشیه‌ای استفاده می‌کنند.

در این قسمت چند نمونه از نقوش اصیل خطی و حاشیه‌ای شهرستان ایرانشهر همراه با تصویر را مشاهده خواهید نمود.

- ۱- نقوش خطی ساده: مانند چکن - دارک - بست دوزی - هشت‌رُدم - پیتی
- ۲- نقوش حاشیه‌ای مانند شیرازک - پلیوار - جَوک

نقوش ساده

چکن: دوخت چکن از دوخت هایی است که کار اصلی را روی لباس مشخص می‌کند طوری که ابتدا از چکن دور تا دور لباس را به حالت خطی سوزن دوزی می‌کنند. این دوخت به صورت مورب و عمود دوخته می‌شود. در اغلب موارد ۲ تا ۳ ردیف این کار تکرار می‌شود و با شمارش ۲ یا ۴ تار می‌باشد. دوخت چکن خطی ساده گاهی شبیه دندان موشی می‌باشد (همان).

شکل ۴: چکن (لعیا، کرد، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز ایرانشهری)

دارک: دوخت دارک همان‌طور که از اسمش پیداست شبیه داربست چوبی می‌باشد. این دوخت از نقوش اصیل و خطی منطقه ایرانشهر است. دارک در اطراف کار به حالت خطی دوخته می‌شود. از خصوصیات بارز این دوخت، این است که می‌توان روی هر پارچه‌ای نقش آن را انتقال داد و سوزن دوزی کرد. در واقع این دوخت از نقش پلیوار ایده گرفته شده به طوری که هر دانه از لوزی‌های کوچک آن از نقش‌های پلیوار است. به صورتی کنار هم چیده شده‌اند که طرح لوزی‌های کوچک کنار هم چیده را نشان می‌دهند که پس از چیدمان آن‌ها، کنار هم این لوزی‌ها پر می‌شوند و نقش دارک را به زن خیره سوزن دوز بلوچ می‌دهد (پیرک زهی، آسیه).

شکل ۵: دارک (آسیه، پیرک زهی، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز بلوچ)

بست دوزی: این دوخت از دوخت های ساده می باشد. در اصل این دوخت باید با نخ تیره انجام بگیرد. سوزن دوز نخ قهوه‌ای یا مشکی را دو یا سه لا کرده و روی پارچه قرار می دهد. نکته اصلی این دوخت اینجاست که حتماً باید دوخت دیگری روی کار قرار بگیرد و به عنوان بست دوزی باشد، در واقع این رنگ دوم است که به نقش ما عنوان بست دوزی می دهد. در واقع برای بست دوزی بیشتر نخ سفید استفاده می کنند تا کار بهتر مشخص شود (کرد، لعیا، ۱۴۰۰).

شکل ۶: بست دوزی (لعیا، کرد، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز ایرانشهری)

هَشْتَرْدَم: دوخت هشتردم همیشه بعد از چکن یا بست دوزی قرار می گیرد. از لحاظ فلسفی به معنای دم شتر است و بسیار شبیه به تنه درخت خرما می باشد، هشتر دم از دوخت هایی است که هم به عنوان ساده خطی و هم دوخت های حاشیه ای مورد استفاده قرار می گیرد (همان).

شکل ۷: هشتردم (لعیا، کرد، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز ایرانشهری)

پیتی: دوخت پیتی مانند بست دوزی نخ روی کار قرار گرفته می شود اما نخ باید ۴ یا ۸ لا باشد. نخ پیتی در اصل مشکی می باشد و روی آن بست دوزی می شود. با پیت دوزی شکل های متفاوت را روی پارچه مشخص می کنند (همان).

شکل ۸: پیتی دوزی (لعیا، کرد، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز ایرانشهری)

نقوش حاشیه‌ای

شیرازک: در این دوخت از هفت‌رنگ اصلی استفاده می‌شود. لبه‌ی این دوخت مثلث وار می‌باشد طرح آن به شکل خطوطی با رنگ‌های مختلف که موازی‌اند و زائده‌هایی از آن منشعب شده که به هم متصل شده که نشان از رشته‌کوه‌ها دارد (پیرک زهی، آسیه ۱۴۰۰).

شکل ۹: شیرازک (آسیه، پیرک زهی، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز بلوچ)

پلیوار: نوعی سوزن‌دوزی که بخیه‌های دوخته‌شده بر روی پارچه، پس از اتمام کار حالتی شبیه به مخمل پیدا می‌کند. کلمه پلیوار یعنی به حالت پر دوختن یا ابریشمین. این دوخت از دوخت‌هایی است که در ایرانشهر روی لباس بانوان این منطقه چشم‌نوازی می‌کند. در این شهر پلیوار را همراه با آینه‌دوزی بکار می‌برند. تکنیک پلیوار این گونه است که طرح را می‌توان بدون مهر روی پارچه بخصوص پارچه‌های که تار و پود آن‌ها مشخص نیست انتقال داد.

به‌طوری که شکل اولیه را روی پارچه منتقل می‌کنند، سپس با دوختن لوزی‌هایی که آخر داخل آن‌ها پر می‌شود نقش پلیوار پدید می‌آید. پلیوار در این منطقه، از نوع دوخت‌های اصیل و پرکاربرد می‌باشد؛ که حتی این نقش را روی پستی و پرده هم نقش‌آفرینی می‌کنند (سجادی، بتول السادات، ۱۳۹۹).

شکل ۱۰: پلیوار با آینه‌دوزی (بتول السادات، سجادی، ۱۳۹۹، بانوی سوزن دوز بلوچ)

جَوَک: معنای لغوی آن جو کوچک است. این دوخت اکثراً روی پارچه شش‌تاری انجام می‌گیرد. به شکل مثلث و لوزی‌های کوچک و بزرگ به معنای بلندای کوه است. ابتدا با یک رنگ طرح را روی پارچه مشخص می‌کنند سپس داخل این دوخت‌ها، دوخت‌های کوچک دیگری با رنگ‌های متفاوت دوخته می‌شود (همان).

(ب)

(الف)

شکل ۱۱: الف: بافت جوک با زمینه قرمز اولیه (لعیا، کرد، ۱۴۰۰، بانوی سوزن ایرانشهری)؛ ب: نقش جوک بارگ‌های متفاوت (آسیه، پیرک زهی، ۱۴۰۰، بانوی سوزن دوز بلوچ)

نمونه‌های ارائه‌شده مواردی است که از بطن آثار هنری اقوام بلوچ در شهر ایرانشهر با توجه به زیبایی‌شناختی نقوش و کاربردی محصولات سوزن‌دوزی برای ارائه هنر منحصر به فرد آنان اخذ شده است. ویژگی کاربردی این محصولات محدودیت‌های قابل توجهی را در خصوص طراحی نقوش به ارمان می‌آورد که متأثر از فرهنگ و باورهای مذهبی این قوم است، مانند ممنوعیت استفاده از انسان که طی سال‌های متمادی همچنان اعمال می‌شود و از نظیر کاملاً پذیرفته است. به همین دلیل زنان بلوچ در جستجوی تزیینات ایده آل خویش با کنار هم قرار دادن تعداد بی‌شماری از عناصر و شکل‌های ساده و ابتدایی نقوش کاملاً خلاقانه‌ای را پدید آورده‌اند (همان).

نقوش طبیعی را می‌توان مصادیق مناسبی از توجه بانوان هنرمند به این ویژگی دانست. آن‌ها ضمن هماهنگ ساختن نقوش طبیعی و سایر نقش‌های هندسی فضای منسجم و یکپارچه‌ای را ایجاد می‌کنند که از نظر نگارنده کاملاً موزون و هماهنگ به نظر می‌رسد و از این منظر فضای حقیقی طبیعت با فضای مجازی این آثار در ذهن بیننده تداوم می‌یابد. بدین ترتیب زن هنرمند بلوچ با استفاده از عناصر طبیعی امکان آن را می‌یابد که هنر ارزنده خویش را به نحو احسن و شایسته‌ای به مخاطب ارائه کند. علاقه بی‌حد زنان بلوچ به آراستگی و زیبایی همراه با درایت و خلاقیتی قابل ملاحظه هنر منحصر به فردی را پدید آورده که سرشار از عشق بی‌پایان به زندگی و طبیعت الهام‌بخش پیرامون آن‌هاست (قاسمی، مرضیه و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۳-۶۵).

هنرمندان بلوچ با ارائه طرح‌ها، نقش و نگارها، محیط، جامعه، خواسته‌ها و آرزوهای خویش را بازگو می‌کنند. در همه جای این آثار، علاقه آنان را به سرزمینشان می‌بینیم و در می‌یابیم که صحرای خشک و تهی بلوچستان برای بلوچ، عزیز و گرامی است. بلوچ سرزمین خود را دوست دارد، به آن دل سپرده تا آنجا که مرگ را پذیرا می‌شود، ولی زادگاهش را ترک نمی‌گوید (بیهقی، حسینعلی، ۱۳۶۵: ۴۴).

زن سوزن دوز بلوچ ایرانشهری با تمام سختی‌هایی که به خود می‌خرد توانسته نقوش اصیل سوزن‌دوزی سرزمینش را با دستان خود بر لباسش بیفشاند.

او سوزن‌دوزی را هنر آراستن سطح پارچه با استفاده از نخ‌های الوان می‌داند که هم باعث زیبایی لباسش شده و هم توانسته هویت ملی او را حفظ کند. آن‌ها پوشاک منطقه خود را نوعاً یکی از اسناد هویت ملی خود می‌دانند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

تجزیه و تحلیل داده‌ها برای بررسی صحت و سقم فرضیات برای هر نوع تحقیق از اهمیت خاصی برخوردار است. نقش و طرح که رکن اساسی در سوزن‌دوزی به شمار می‌آید برای هر دوره سند هویتی است که معمولاً از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. زنان بلوچ این منطقه ممکن است بر اساس نوع سلیقه و تجربیات خود در نقوش تغییراتی به وجود آورند و نقوشی را کم و زیاد کنند اما اصل آن، در واقع هویت آن نقش را هرگز از بین نمی‌برند. زن سوزن دوز، نقوشی را بدون اینکه قبلاً طرحی برای آنان ایجاد کند، با نهایت ظرافت بر روی پارچه می‌آورد، که برای ایجاد نقش بیشتر سعی می‌شود از عناصر بیجان طبیعت استفاده شود تا نقش‌هایی مانند نقش انسان و حیوان و این شاید به علت ایمان و اعتقادی است که مردم بلوچ به آن‌ها پایبند هستند اعتقاداتی که آن‌ها را بیشتر برای تعیین نقش به‌سوی اشکالی سوق می‌دهد که فرهنگ و مذهب آن‌ها منافات نداشته باشد. تا حد امکان سعی می‌شود از نقوش هندسی استفاده شود. وجود این‌ها باز هم نقوشی که بیانگر نقش انسان و حیوان و گیاه باشد را می‌توان در آثار هنر برخی از هنرمندان این منطقه مشاهده کرد به‌طور کلی نقوشی که بکار گرفته می‌شوند عبارت‌اند از مواردی که در جدول شماره (۱) ذکر گردیده‌اند.

جدول ۱: تقسیم‌بندی کلی نقش‌مایه‌ها در نقوش سوزن‌دوزی بلوچ ایرانشهر (نگارنده)

نقوش حیوانی	که برگرفته از نام انواع حیوانات است که این حیوان ممکن است در اطراف و خود منطقه وجود داشته باشد؛ مانند هُشتر دُم؛ که برگرفته از حیوانی نجیب مانند شتر است چرا که مردم این منطقه شتر را حیوانی نجیب و یار خود می‌دانند.
نقوش گیاهی	عدم وجود گل در بلوچستان ذهن سوزن دوز را بر آن داشته تا به نقش آفرینی آن بپردازد و با کنار هم قرار دادن چند مربع و لوزی، مثلث یا مستطیل انواع گل‌ها را می‌آفریند.
نقوش هندسی	نقش‌های هندسی بیشترین کاربرد را نه تنها در سوزن‌دوزی بلکه در انواع فعالیت‌ها مانند سفال و زرگری و ... می‌تواند داشته باشد.

بررسی نقش و نگار های عامیانه این قوم که آینه تمام سنن، نوع معیشت باورها و اعتقادات آنان است اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد؛ زیرا دست‌یافته‌های بلوچ یکی از منابع غنی نقش و نگار های عامیانه است بخصوص نقوش اصیل. هر نقش از ترکیب خط‌ها شکل می‌گیرد. خط های هندسی که روی هم سوار شده‌اند یا همدیگر را قطع کرده‌اند. نقش و نگار هایی که همه هندسی‌اند. سه‌گوش و چهارگوش یا خطوط صاف و مقرنس است. یا تلفیق نقوش اصیل این شهر را می‌توان در مفاهیم زیر طبقه‌بندی کرد:

۱- ذهن و تخیل، ۲- گل‌ها و گیاهان، ۳- عناصر طبیعی، ۴- نقوش هندسی

هنرمند بلوچ نیز دیگر نگارگران نقش‌های اصیل را ذهنی می‌سازد، بلوچ در دنیایی از تخیل زندگی می‌کند و در خیال‌بافی کار را انجام می‌دهد. چه بسا نقش‌هایی را می‌آفریند که صاحب آن نقش را در عمر چشم ندیده است. یکی از نگاره‌های رایج در سوزن‌دوزی که خیلی هم تخیلی است «پلیوار دوزی» نام دارد که برگرفته از پر طاووس می‌باشد. حال آنکه در سرزمین خشک و برهوت بلوچستان طاووسی وجود نداشته و ندارد، خاستگاه این نگاره بدون تردید تصورات ذهنی سوزن دوز است. در سوزن‌دوزی بلوچ خطوط منحنی و دوار همان‌گونه که گفته شد وجود ندارد و تمامی نقوش، حتی انواع حیوانی و گیاهی در کنار حالت به‌شدت انتزاعی و نمادین خود، با استفاده از خطوط راست و زوایای اغلب تند به وجود آمده‌اند. البته بنا بر برخی پژوهش‌ها دلیل هندسی بودن این نقوش و پرهیز از خطوط مدور و دایره در آن، به پیشینه زندگی عشایر مردم بلوچ ارتباط دارد همان‌گونه که در نقوش هنرهای دیگر اقوام عشایر و یا دارای پیشینه عشایری نیز می‌توان به تشابهاتی به لحاظ هندسی بودن نقش دست‌یافت.

البته میزان انتزاع در نقوش سوزن‌دوزی بلوچ بسیار بیشتر از انتزاع در دیگر نقوش هندسی اقوام ایرانی است (گلناز، کشاورز و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲-۱۷).

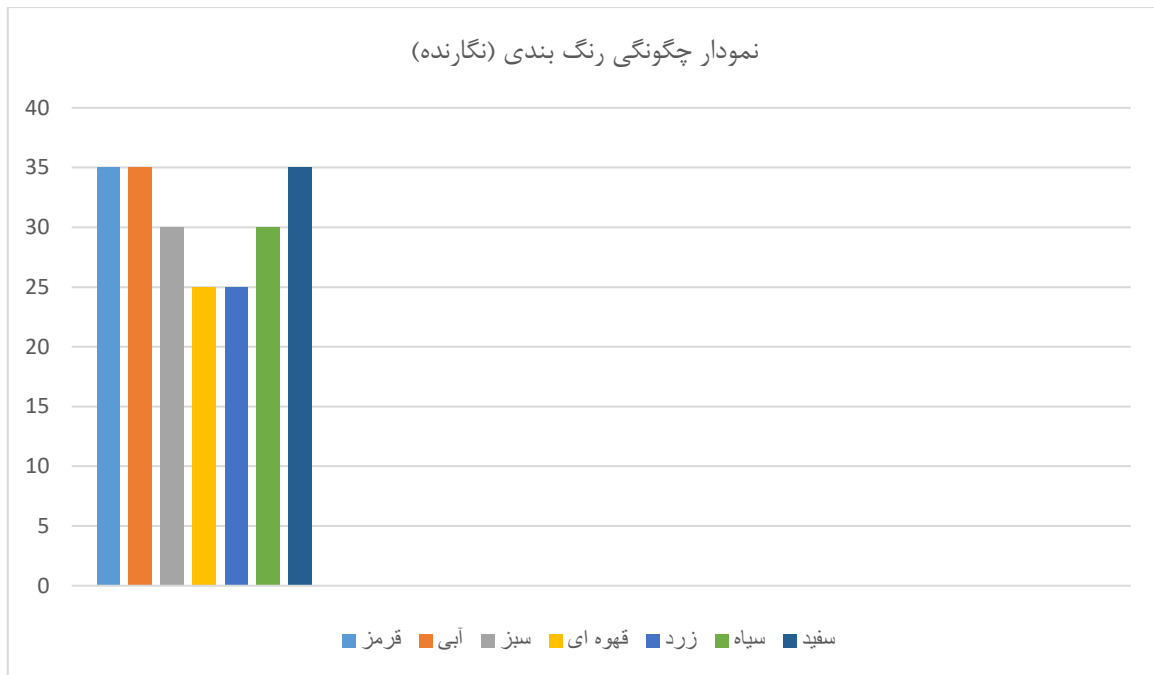
نقوش و طرح‌های سوزن‌دوزی بلوچ متنوع و بسیار گسترده می‌باشد و هر لحظه امکان ابداع طرح جدیدی در تخیل هنرمند سوزن دوز بلوچ وجود دارد باوجود تنوع زیاد، اما آن چیزی که حائز اهمیت می‌باشد وحدت

و انسجام نقوش مورد استفاده در یک طرح کلی است. هنرمند سوزن دوز می‌کوشد علاوه بر اینکه نقوش موردنظر را در کنار هم به شیوه‌ای مهندسی‌شده قرار دهد، رنگ نخ را همانند یک نقاش ماهر با زمینه پارچه تطابق می‌دهد (برفر، محمد، ۱).

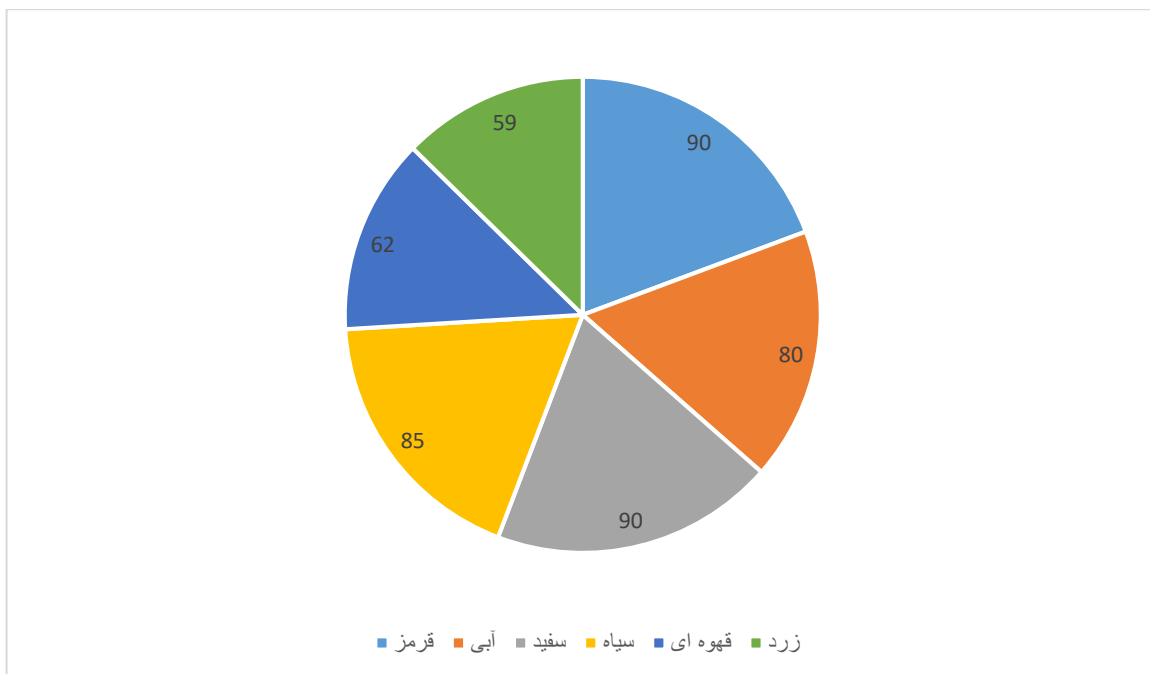
هنرمند سوزن دوز بلوچ ترکیب‌بندی رنگ‌ها را به‌مثابه نقاشی ماهر در سطح پارچه به‌صورت هوشمندانه و بسیار حساس می‌نشانند که این حساسیت را می‌توان به‌وضوح در میان نوآوران این هنر مشاهده نمود تا زمانی که یک سوزن دوز بلوچ به آن پختگی و معماری در چیدمان رنگ و رنگ‌بندی نرسد ارائه یک اثر سوزن‌دوزی شده را از جانب خود خجالت‌آور و ننگین می‌داند. این حساسیت موجب آن می‌شود که نوآموز برای شروع کار، معماری در رنگ‌بندی را اولویت خود بداند (همان).

رنگ‌های مورد استفاده در نقوش سوزن‌دوزی بلوچ شامل هفت‌رنگ است که در تمام لباس‌های سوزن‌دوزی شده، تماماً استفاده می‌شوند. این هفت‌رنگ عبارت‌اند از: قرمز، آبی، سبز، قهوه‌ای، زرد، سیاه و سفید. چینش رنگ‌ها توسط هنرمند سوزن دوز به‌صورت سرد و گرم بوده و معمولاً در اکثر موارد رنگ‌های سرد و گرم به‌صورت یکی در میان بکار برده می‌شوند. زن سوزن دوز بلوچ ترکیب‌بندی رنگ‌ها را مانند نقاشی ماهر در سطح پارچه به‌صورت هوشمندانه کنار یکدیگر می‌نشانند. این کار زیبا را می‌توان به‌وضوح در میان زنان سوزن دوز بلوچ ایرانشهری مشاهده نمود (سجادی، بتول السادات، ۱۳۹۹).

با تمام گفته‌ها در این پژوهش مشخص می‌شود زنان بلوچ ایرانشهری توانسته‌اند با دستان پرمهر خود مادری مهربان و همسری باسلیقه و سوزن‌دوزی ماهر باشند. آن‌ها با فکر و ذهن خود نقش‌های اصیل را بر روی لباس خود و دخترانشان نقش‌آفرین می‌کنند. در نمودار زیر چگونگی رنگ‌بندی لباس بانوان ایرانشهری به نمایش گذاشته شده است.

رنگ بندی نقش مایه های مورد بررسی سوزن دوزی بلوچ که با ترکیب معمولاً هفت رنگ به شیوه های ماهرانه بر روی پارچه نقش می بندد شامل ۹۰ درصد رنگ قرمز، ۸۰ درصد آبی، ۹۰ درصد سفید، ۸۵ درصد سیاه، ۶۲ درصد قهوه ای و ۵۹ درصد زرد می باشند.

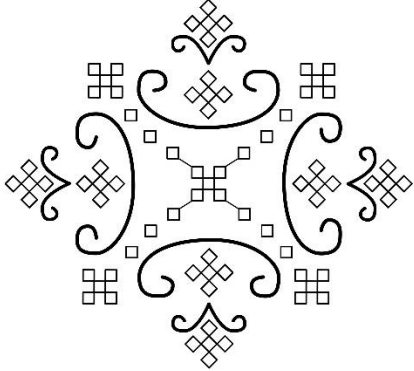
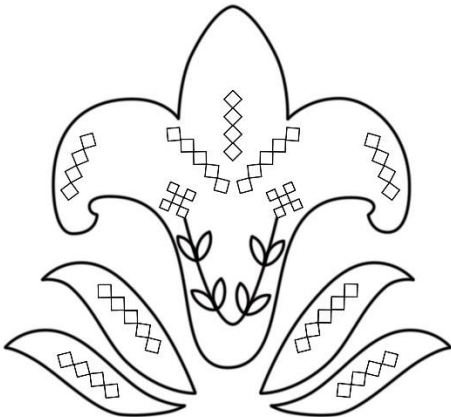
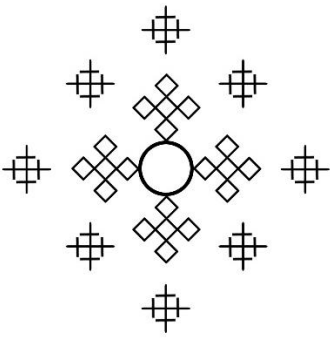
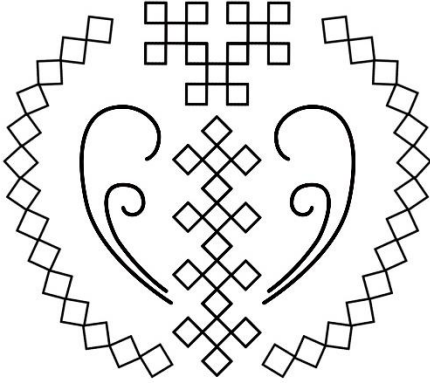

تنوع رنگ زیاد در نقوش حاکم است و در تمامی نقوش زاویه دید از روبرو است. تکرار نقوش در هنر سوزن دوزی بلوچ نیز یکی از مهم ترین مشخصه های نقوش سوزن دوزی بلوچ در این منطقه است. با مطالعه

نقوش اصیل سوزن دوزی بلوچ در این شهر در می‌یابیم که هنرمندان سوزن دوز با رعایت انواع تکنیک و با ظرافت زیاد و تأثیرپذیری از محیط و شرایط اقلیمی و فرهنگ خویش به ابداع نقش‌مایه‌های اصیل می‌پردازند (همان).

روند کار هنری و عملی: همان‌طور که در پیشتر درباره نقوش اصیل سوزن دوزی این منطقه توضیحاتی داده شد در بخش عملی این پژوهش، تمام تلاش بر این است که از این نقوش به گونه‌ای استفاده کنیم، که صرفاً انتقال یک نقش از روی پارچه سوزن دوزی در یک لباس نباشد، بلکه خلاقیت و نوآوری در ارائه را، نیز همراه باشد. در مرحله اول با جمع‌آوری اطلاعات در مورد سوزن دوزی بلوچ در شهر ایران‌شهر به جمع‌آوری تعداد زیادی عکس از نقوش سوزن دوزی و نقوش روی ظروف سفالی این منطقه پرداخته شد هر کدام از این عکس‌ها خود به تنهایی نشان از رنگ، طرح، زیبایی و ظرافت بافت زنان سوزن دوز بلوچ را نشان می‌دهد. تمامی این طرح‌ها حاصل تخیل زنان و دخترانی است که به کار سفال‌سازی و سوزن دوزی مشغولند. با جمع‌آوری این عکس‌ها توانستیم به راحتی دوخت‌ها را بشناسیم و با سوزن دوزی این شهر آشنا شویم و روند پژوهش را به آسانی پیش ببریم، چراکه با دیدن رنگ‌های گرم قرمز، زرد و نارنجی داخل این تصاویر حس دلگرمی را در کار خود به خوبی حس می‌کنیم. در قسمت روند هنری از نقوش اصیل این منطقه ایده گرفته شد و نقش‌ها در غالب جدول قرار گرفته شدند تمامی نقوش این جدول برگرفته از نقش پلیوار، زنجیره دوزی، دارک و بست دوزی این شهر می‌باشند. قسمت روند عملی کارچند نمونه، از دوخته‌های نقوش اصیل ایران‌شهر که توسط بانوان بلوچ این منطقه مورد آموزش قرار گرفته شده بودند به تصویر درآمده در آخر روند کار با ایده گرفتن از این نقوش اجرای عملی کار که لباس اجتماع بود به اجرا گذاشته شد.

جدول شماره ۲ : تصاویر ایده گرفته از نقوش اصیل بلوچ ایرانشهر (نگارنده)

تصویر	ایده
	<p>چهار دانک، دانک، زنجیره دوزی، ایده از نقوش اصیل ایرانشهر</p>
	<p>دارک، زنجیره دوزی، ایده از نقوش پلیوار</p>
	<p>آینه دوزی، پلیوار بست دوزی، چهار دانک، ایده از هفتصد آینه ایرانشهر</p>
	<p>دارک، چهار دانک، زنجیره دوزی، ایده از دوشهر</p>

عکس شماره ۱۲: نمونه دوخت آموزش دیده شده توسط بانوان بلوچ

عکس شماره ۱۳: نمونه دوخت آموزش دیده شده توسط بانوان بلوچ ایرانشهر

عکس شماره ۱۴: نمونه دوخت اجرایی بر روی لباس اجتماع

عکس ۱۵: نمونه دوخت پایانی نجما دولتی

عکس ۱۶: نمونه دوخت پایانی مرضیه انصاری

امید است بازنده نگه داشتن کاردست زنان بلوچ و شناخت هرچه بهتر این هنر به زنان و هنرمندان طراحی لباس در شهرهای دیگر، در چشم انداز آینده استان سیستان و بلوچستان استانی توسعه یافته بانقش و جایگاه مناسب اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و هنری، هنر دست بانوان بلوچ در این منطقه با برخورداری در سلامت و رفاه به دور از فقر و بهر مندی از امنیت و محیطی زیستی حق مطلب انجام شود و در سایه تلاش و همت نگارنده و مسئولین جامعه، هنر اصیل ایرانی هرچه بهتر به ایرانیان و جهانیان شناسانده شود و این پژوهش کمکی اندک در شناخت مردم بلوچ ایران شهر، هنر و نقوش اصیل سوزن دوزی دیرینه ایشان کرده باشد.

نتیجه گیری

نقوش تزئینی مورد استفاده در پوشاک زنان بلوچ صرفاً جنبه تزئینی نداشته است بلکه از باورها و نیازهای مردمان این سرزمین حکایت دارد و در بسیاری موارد نقش تلطیف کردن محیط و تعدیل خشونت طبیعت پیرامون به ظاهر خشک و بیابانی را بر عهده دارند. هنرمند بلوچ بدون طرح از پیش معلوم شده و تنها به یاری تخیل هوشمند، نقش مایه های متنوع و پویا را به شیوه ای کاملاً هنری ترسیم می نماید.

از آنچه گذشت، نتیجه گرفته می شود که پوشاک بلوچ ها با زندگی و فرهنگ آن ها ارتباط مستقیم دارد و علاوه بر معرفی شناساندن آن ها به عنوان بخشی از ملت ایران، گواهی آشکار بر هویت ایرانی- اسلامی است. از آنجاکه حفظ و زنده نگه داشتن هویت ایرانی به واسطه فرهنگ های رایج در میان مردم نواحی مختلف ایران

امکان‌پذیر است. می‌توان گفت، نقوش اصیل لباس‌های زنان بلوچ را باید به‌عنوان بخشی از میراث ملی مورد توجه قرارداد. این میراث هم‌اکنون نیز با کاربرد طرح‌های سنتی و نقوش اصیل سوزن‌دوزی بلوچی بر روی پوشاک بانوان ایرانی، حفظ شده و نشان از علاقه‌مندی مردم کشورمان به حفظ سنن ملی و مردمی دارد. مطالعه‌ی پوشاک و هنرهای رایج در میان طوایف بلوچ نشان‌دهنده آن است که تأکید بلوچ بر آراستگی لباس با نقوش اصیل و سنتی محلی و نقوش اصیل ارتباط بسیار مهمی با سرمایه‌های فرهنگی آن‌ها دارد، در طول سالیان متمادی در تداوم این سنت‌ها کوشیده‌اند. زندگی بلوچ‌های ایران‌شهر با پوشاک محلی و نقوش اصیلشان چنان‌که گفته شد می‌تواند به طراحی موضوعات گوناگون بر روی محصولات سوزن‌دوزی اشاره نمود که علاوه بر برخورداری از زیبایی قابل ملاحظه شیوه تفکر و التفات پدیدآورندگان خود به موضوعات گوناگون را نیز نمایان می‌سازد. بررسی نقوش سوزن‌دوزی بلوچ بیانگر آن است که هنرهای بومی و اصیل می‌توانند در طیفی بسیار وسیع در خدمت هنرهای امروزی باشند. نقوش سوزن‌دوزی بلوچ که از فرآیند تأثیرگذاری نسل‌های مختلف طی قرون متمادی به‌دست آمده و به امروز منتقل شده‌اند از صفات ممتازی برخوردارند که می‌توان آن‌ها را به‌عنوان عنصری قومی در ترکیب‌بندی آثار طراحی لباس و لباس‌های عموم مردم در داخل کشور قرارداد. این پژوهش نشان‌دهنده این است که با مطالعات دقیق و صحیح هنرهای سنتی و کاربرد اصولی و مشخص نقش‌مایه‌های بومی و سنتی، می‌توان رابطه و تعاملی سازنده با هنرهای کاربردی و تزیینات معاصر برقرار نمود و به هنرهای امروزی به‌خصوص لباس بانوان امروزی شمایی بومی و سنتی داد. امید که با زنده نگه‌داشتن کار دست زنان بلوچ و حفظ نقوش اصیل آن‌ها و شناخت هر چه بهتر این هنر به زنان و هنرمندان شهرهای دیگر، این پژوهش کمکی اندک در شناخت سوزن‌دوزی مردم بلوچ (ایران‌شهر) و هنر دیرینه ایشان کرده باشد.

به‌عنوان نتیجه‌گیری کلی می‌توان این‌گونه بیان کرد که با توجه به اینکه خلق برخی هنرهای سنتی از جمله سوزن‌دوزی امری مختص زنان به‌خصوص در روستای‌های بلوچ می‌باشد، احیای این هنرها به‌صورت فراگیر و توسعه آن‌ها اولاً موجب اشتغال‌زایی و توانمندی سازی زنان می‌شود و ثانیاً در درازمدت منجر به توسعه روستایی خواهد شد.

منابع

برفر، محمد، ۱۳۹۸، پایان نامه، طراحی و ساخت نقش برجسته‌های سفالی با تکیه بر تحلیل بصری نقوش سوزن دوزی بلوچستان ایران، ۵۹، ۱.

گلناز، کشاورز، شهره، جوادی، ۱۳۹۸، پایان نامه، انتزاع نمادین در زیبایی‌شناسی هنر بلوچستان نمونه موردی، ۱۷، ۱۲، ۵، ۳.

هنرمند، رویا، ۱۳۹۸، سوزن دوزی رایج در خراسان جنوبی، انتشارات محراب، فکر، چاپ اول، تهران، ۵. سجادی، بتول السادات، ۱۳۹۹، بانوی خبره سوزن دوز بلوچ.

قاسمی، مرضیه. خاتون محمدی، سکینه. موسوی حاجی، سید رسول، ۱۳۹۲، ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن دوزی زنان بلوچ، ۷۰، ۶۵، ۶۳.

ناصر ذبیح‌الله، ۱۳۴۴، کتاب بلوچستان، انتشارات کتابخانه سینا، تهران، ۳۷.

افروغ، محمد، ۱۳۸۸، فرم و رنگ در هنر بلوچ، ۸۲.

فروغی شادی، عمادزاده، مصطفی، ۱۳۹۱، صنایع دستی گردشگری، انتشارات چهارباغ، ۱۳۳.

خاموشی، زهرا، ۱۳۷۸، تحول کاربرد تزیین در سوزن دوزی بلوچ و ترکمن، ۷۷.

یاوری، حسین، سرخوش، شیدا ۱۳۹۶، آشنایی با لباس و پوشاک سنتی مردم مناطق مختلف، انتشارات آذر، تهران، ۵۷.

دلاور نقابی، وجیهه، شیخی، علیرضا، ۱۳۷۹، تحلیل پرده‌های سوزن دوزی خراسان در دوره معاصر از منظر آسان شناسی هنر، ۴۹، ۴۸.

کرد، لعیابانوی سوزن دوز بلوچ ایرانشهری.

پیرک زهی، آسیه ۱۳۹۹، بانوی سوزن دوز بلوچ ایرانشهری.

قاسمی، مرضیه. خاتون محمدی، سکینه. موسوی حاجی، سید رسول ۱۳۹۲. ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن دوزی زنان بلوچ ۷۰، ۶۵، ۶۳.

بیبهقی، حسینعلی، ۱۳۶۵، هنر و فرهنگ بلوچ، ۴۴.